

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TARBIYALASHDA BADIY ADABIYOTINING O‘RNI

**Daminova Shoxista Farxodovna – Jizzax davlat pedagogika universiteti
“Maktabgacha va boshlang‘ich yo‘nalishlarida masofaviy ta‘lim” kafedrası
o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni tarbiyalashda, ta‘lim va estetik jihatdan tarbiyalashda badiiy adabiyotining o‘rni va ahamiyatini, shuningdek, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar nutqining o‘shida bolalar adabiyotining o‘ziga xos xususiyatlar hamda shakllarini tahlil qilishdan iboratdir.

Kalit so‘zlar: badiiy obraz, badiiy adabiyot, xalq og‘zaki ijodi, proza, illyustrasiya, axloqiy-epik, axloqiy-estetik.

Abstract: This article analyzes the role and importance of fiction in the upbringing of children of preschool age, education and aesthetic education, as well as the specific features and forms of children's literature in the development of speech of children of preschool age.

Key words: artistic image, fiction, folklore, prose, illustration, moral-epic, moral-aesthetic.

Аннотация: В данной статье анализируются роль и значение художественной литературы в воспитании детей дошкольного возраста, образовании и эстетическом воспитании, а также особенности и формы детской литературы в развитии речи детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: художественный образ, художественная литература, фольклор, проза, иллюстрация, нравственно-эпический, нравственно-эстетический.

Maktabgacha yosh bolaning atrof-olamni o‘rganish, uni tahlil qilish, o‘z qiziqishlarini namoyon etish hamda shaxsida ma‘naviy-ahloqiy jihatlar tarkib topadigan o‘ziga xos davr bo‘lib hisoblanadi.

Bu jihatlarning to‘laonli shakllanishi, rivojlanishida badiiy so‘zning o‘rni beqiyosdir. Bola ongida rivojlanadigan malaka, ko‘nikma hamda tushunchalarni

kattalar tomonidan hikoya qilib beriladigan, o‘qib beriladigan va ayniqsa mavzuga mos tasvirlar ko‘rsatish bilan badiiy asarni yetkazish kutilgan samarani beradi.

Bolalar kitobning qiziqarli mazmuni do‘stlik, halollik, mehnatsevarlik, o‘rtoqlik namunalari ko‘rsatadi. Bolalar badiiy adabiyot asarlari estetik jihatdan tarbiyalashga ham katta ta‘sir ko‘rsatadi. Badiiy asarlarning yorqin obrazlari, jonajon tabiatning shoirona manzaralari, she‘rlarning musiqaviyligi, tilning o‘tkirliigi, ifodaliligi bolalarga yoqadi.

Bolalar badiiy so‘z qudratini his etadilar, uncha katta bo‘lmagan ertaklar, xalq ashula hamda she‘rlarini tez va osongina eslab qoladilar. Badiiy so‘zga muhabbatni ilk yoshdan boshlab tarbiyalab borish zarur, bola bog‘chadan maktabga ana shu muhabbat bilan o‘tadi va keyinchalik Vatan adabiyotini sevadigan bo‘lib qoladi.

Xalq og‘zaki ijodi – ertaklar, topishmoqlar, maqollar, qo‘shiqlarning ko‘plari uzoq o‘tmishda va hozirgidan tubdan farq qiladigan voqyeligidan tubdan farq qiladigan turmush sharoitida yaratilgan xalq ijodi asarlaridan faqat tarbiya vazifalariga javob beradiganlari tanlab olinadi. Aql-idroki yoki jasurligi bilan, sabr-toqati yoki mehnati bilan har qanday qiyinchiliklarni yengadigan dovyurak, vijdonli qahramonlar ishtirok etadigan ertaklardan bolalar juda hayratlanadilar, bunday ertaklar bolalarni ijobiy qahramonlarga nihoyatda hayrixoh bo‘lishga, yovuzlikka, nohaqlikka, qizg‘anchilikka, makr-xiyalga nisbatan murosasiz bo‘lishga majbur etadi. Maktabgacha yoshda bolalarni badiiy asarlarga qiziqishini o‘stirish uchun qo‘shiqlar, o‘yinlar, aytishmalar, sanamalar, topishmoqlar, she‘rlar, ertaklar, hatto rivoyat, masal, doston kabi asarlar bilan yoshiga mos ravishda tanishtirish lozim.

Ilk yoshda bolalar bilan foydalanishga tavsiya etiladigan kitoblar o‘lchami kattaroq, muqovasi qalinroq, suratlari yirik va yorqin, matni qisqa va qiziqarli bo‘lishi maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ularga tavsiya etiladigan asarlar asosan, sanamalar, kichik hajmli she‘rlar, qisqa ertaklar bo‘lishi mumkin. Mazmunan esa, birmuncha sodda, asosan, hayvonlar haqidagi syujetlar orqali bolaga tushunarli bo‘lgan voqea-xodisa aks ettiriladi. Masalan, ayiqcha qo‘lini tozalab yuvyapti, mushukcha uyquga yotyapti, quyoncha oyisiga salom beryapti kabi. Bola 3-4 yoshligida esa kitoblar o‘lchami birmuncha kattaligicha qolsada, asarlar mazmunan ancha kengayadi. Bu yoshda bolalarga qisqaroq ertak o‘qib berish va mavzuga oid rasm-tasvirlar ko‘rsatilishi mumkin. Bolaga asar mazmuni asosida savollar berish, javob berishiga yordamlashish kerak. Bola 4-5 yosh bo‘lgach, beriladigan kitoblar rangli suratlarga boy, kitob ihcham, matn qisqa bo‘lgani ma‘qul. Katta maktabgacha

yoshga kelib, asarlar ancha katta hajmli, bolalar bilan savol-javob va suxbat o'tkazishga qulay, mazmunan turli-tuman bo'lishi kerak. Badiiy adabiyot janrlari jihatidan turicha bo'lgan asarlarni tushunish, mavzusi bo'yicha savollarga javob berish, she'r matnlarini yod olish kabi mashg'ulotlar jarayonida bolalar shaxsida ijobiy insoniy hislatlar tarkib toptiriladi. Bu yoshdagi bolalar nafaqat insoniy fazilatlarni, balki insonlarda uchrashi mumkin bo'lgan yoqimsiz xususiyat va illatlarni ham nomlashni o'rganadilar, ularni farqlash, izohlashni biladilar. Badiiy adabiyot mashg'ulotlarini bolalar faoliyatining turli ko'rinishlarini bilan uzviy bog'lash orqali ma'naviy – ahloqiy jihatlarni mustahkamlash choralari ko'rish lozim. Shundagina bolada shakllangan ma'naviy- ahloqiy sifatlarni mustahkamlash mumkin. Tabiat bilan tanishtirish, tevarak-atrof haqidagi tasavvurlarini kengaytirish, tasviriy faoliyat, jismoniy rivojlantirish, matematik tasavvurlarni kengaytirishga oid mashg'ulotlar, voqeaband - rolli o'yinlar, harakatli o'yinlar vositasida bolalar badiiy adabiyot mashg'ulotlarida olgan malakalarini mustahkamlaydilar.

Ma'naviy – axloqiy jihatlarni shakllantirishda, o'z navbatida, bolalarning kitobga nisbatan ijobiy munosabatini ham tarkib toptirishga e'tibor berish muhim. Kitobni ehtiyotlash, uni avaylash, toza qo'l bilan ushlab, bukmasdan tutish, xar yerga tashlamaslik, uni boshqalarga ham berib turish kabi odatlarni o'z vaqtida shakllantirish uchun bola bilan bevosita ishlaydigan, uni tarbiyalaydigan katta yoshli kishilarga alohida mas'uliyat yuklanadi. Zero ular bolalarda shu malaka odatlarning to'g'ri shaklanishida namuna bo'lishlari, o'z hatti – harakatlariga doimo ma'sul bo'lishlari talab etiladi. Shunda bola kichik yoshdan kitobni avaylash, uni ehtiyotlab varaqlash, mazmunini qayta-qayta eslash, kattalardan yana takror o'qib yoki hikoya qilib berishlarini so'rashni o'rganadi. O'zidan kichik yoshdagi bolalarga ham namuna bo'lishni istashadi. Bolalarning bu intilishlarini vaqtida rag'batlantirish, yaxshi odatlarini mustahkamlash maqsadida ular bilan kitoblarni ta'mirlash, ezilgan – bukilgan varaqlarini tekislash, yirtilgan varaqlarini yelimlash, “qo'lbola” kitobchalar yasash, boshqalarga turli munosabatlar bilan kitob sovg'a qilish, bola bilan birgalikda kitob do'koniga borib o'ziga yoki boshqa biror kishiga kitob tanlash ishlarini amalga oshirish kerak. Bolaning kitobga, unda bayon etilgan asar mazmuniga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantirishda savol-javob, suxbat, viktorina, topishmoqlar kechasi, she'rlar mushoirasi kabi tadbirlar tashkil etilishi yaxshi natija beradi. Shuningdek, badiiy adabiyot vositasida bola shaxsida tarkib

topgan ma'naviy- ahloqiy jihatlarni rag'batlantirib borish uning kitobga nisbatan ijobiy munosabatini mustahkamlaydi. Bolaning kitob bilan muloqotini maroqli mashg'ulotga aylantirish – murakkab vazifa. Buning uchun avvalo bu mashg'ulot uchun to'g'ri va qulay vaqtni tanlay bilish kerak. Bolani majburlash yo'li bilan kitobga ijobiy munosabat shakllantirilmaydi, aksincha, bola bu mashg'ulotdan bezib qolishi, bu jarayonni hatto jazo sifatida qabul qilishi ham mumkin. Buning oldini olish maqsadida bolaga kitob bilan muloqotni biror “yaxshi” ishi, ma'qul hulqi evaziga “sovg'a” sifatida taklif etish to'g'ri bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar faoliyatining asosiy ko'rinishi o'yin jarayoni ekanligini unutmagan holda ularning kitobga mehrini, qiziqishini shakllantirishda o'yin tarkibiga badiiy asarlarni mazmunan uyg'unlashtirish mumkin. Ertaklar va she'rlar mazmunidan kelib chiqib tashkil etiladigan harakatli, voqeaband – rolli, sahnalashtirish ko'rinishidagi o'yinlar, topishmoqlar topish musobaqasi, sport o'yinlari shular jumlasidandir. O'zbek xalq ertaklaridan tashqari ko'pgina rus xalq va mamlakatimizdagi boshqa xalqlar ertaklari ham bolalarga o'qib beriladigan ertaklar jumlasiga kiradi. Rus mumtoz adabiyoti namoyondalaridan A.S.Pushkin, N.A. Nekrasov, L.N. Tolstoy, K.D. Ushinskiy va boshqalarning asarlari bolalarga o'qib berish dasturiga kiritilgan. O'zbek yozuvchilari, shoirlari bolalar uchun juda ko'p ajoyib asarlar yaratganlar. Bu G'.G'ulom, N. Orifjonov, I. Muslim, P. Mo'min, Sh. Sa'dulla, Q. Hikmat, Q. Muhammadiy va boshqalarning asarlari – bolalarga o'qib beriladigan asarlarning eng boy manbasi hisoblanadi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga bag'ishlangan adabiyotlar ro'yxatidan rus yozuvchilari va shoirlari: V. Mayakovskiy, A. Kononov, S.Mixalkov, A. Gaydar, K. Chukovskiy va boshqalarning tarjima qilgan asarlari keng o'rin olgan. Bu ro'yxatga chet el yozuvchilari Sh. Perro, X.K.Andersen va boshqalarning ertaklari ham kiradi. Bolalarga o'qib beriladigan asarlar doirasiga har xil janrdagi asarlar: hikoya va povestlar, proza hamda she'r shaklidagi ertaklar, dostonlar, xazil she'rlari, topishmoqlar, masallar kiradi.

Tarbiyachi har bir yosh guruhida bolalarni juda ko'p bolalar badiiy adabiyoti asarlari bilan tanishtirib borishi lozim. Tarbiyachi bolalarda adabiy asarni idrok qilish ko'nikmasini tarkib toptiradi. Bola asarni tinglayotib, uning mazmunini o'zlashtiribgina qolmay, balki muallif tasvirlayotgan his-tuyg'ular va kayfiyalarni his etishi ham lozim.

Мақтабгача таълим ташкклотида asarning mazmuni va formalarini analiz qilishning ba'zi elementlari ham tarkib toptiriladi. Har bir bola maktabga o'tish paytida asarda hikoya qilangan asosiy qahramonlarni aniqlay olishi, ularga nisbatan o'z munosabatini (kimning nima uchun yoqqanini) ayta bilishi, asarning formasini aniqlay bilishi (she'r, hikoya, ertak) lozim. Bolalarda birgalashib eshitish malakalarini, uyushqoqlik bilan savollarga javob berish va o'qib berilgan asar asosida savollar berish, illyustrasiyani diqqat bilan ko'zdan kechirish, kitobga yaxshi munosabatda bo'lish ko'nikmalarini tarbiyalash zarur. Bog'cha bolalarda kitobga berilish, bilishga qiziqish, tinglangan asar haqidaga taassurotlarni o'rtoqlashish istagi va ko'nikmasini tarbiyalashi lozim.

Xulosa qilib aytganda, bilim beruvchi kitoblar har xil bilimlar manbai bo'libgina qolmay, balki kishilarning mehnatiga hurmat, tabiatga nisbatan muhabbat va hokazo fazilatlar tarbiyalash vositasi bo'lib ham xizmat qiladi. Shuning uchun kitob bilan ishlashni shunday yo'lga qo'yish g'oyat muhimki, u bolalarda yuksak axloqiy sifatlarni tarbiyalash imkonini berishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sharipova M. B., Muslimova L. M. Q. XALQ DOSTONLARINI O'RGATISHNING AMALIY AHAMIYATI HAMDA DOLZARBLIGI (“ALPOMISH” DOSTONI MISOLIDA) //Scientific progress. – 2021. – T. 2. – №. 7. – С. 1130-1134.

2. Sharipova M. B. Xursand Nuriddinovna Mirzayeva XALQIMIZ MADANIYATINING HAYOTBAXSH SARCHASHMASI //Scientific progress. – 2021. – №. 7.

3. Шарипова М. Б., Саъдуллаева М. Модульное обучение в системе образования //Вестник магистратуры. – 2019. – №. 4-3. – С. 72.

4. MA'NAVIY Y. A. R. V. A., O'RNI D. B. Q. E. DOI: 10.53885/edinres. 2021.17. 14.046 Sharipova Maxbuba Baxshilloevna BuxDU //Maktabgacha ta'lim.

5. Sharipova, Maxbuba Baxshilloevna. "Gulasal Shavkat Qizi Farmonova NIKOHDAN SO'NG ADO ETILADIGAN URF-ODATLAR TASVIRI (“ALPOMISH” DOSTONI MISOLIDA)." Scientific progress 7 (2021). Международный научный журнал № 4 (100), часть 2 «Научный импульс» Ноябрь, 202 1272

6. Baxshilloyevna S. M. et al. MAKTABGACHA YOSHIDAGI BOLALAR MA'NAVIY DUNYOSINI BOYITISHDA “ALPOMISH” DOSTONING O'RNI //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIIY JURNALI. – 2022. – T. 2. – №. 2. – C. 146-152.

7. Nizomova, S., 2020. THE ARTISTIC IMAGE OF THE IMAGE OF" WATER" IN THE POEM. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 1(1).

Research Science and
Innovation House

